

майже 62%. Найбільше жителів Одещини з вищою освітою виїжджає до Російської Федерації, Німеччини, США, Канади, Ізраїлю. Найбільше іммігрантів з вищою освітою прибувають до Одеської області із Молдови, Російської Федерації, Білорусі, Вірменії, Узбекистану, Казахстану.

Висновки Міграція залишається вагомим чинником формування населення Одещини. Особливістю регіону є позитивне сальдо міждержавної міграції, що свідчить про стійку міграційну привабливість регіону для мігрантів із кавказьких та Середньоазійських країн СНД. Загальною закономірністю протягом останнього часу стало те, що міграційні процеси мали різний характер в містах та сільській місцевості. Зокрема, для Одеської області за останні 15 років міграція сприяла ще більшому скороченню міського населення (особливо це стосується саме Одеси) і подекуди завдяки позитивному сальдо зменшувала масштаби скорочення сільського населення. Внутрішньообласні міграційні потоки формуються під впливом демографічної атрактивності приморської зони області, де розташовані портові міста. Характерною ознакою останнього часу є зменшення інтенсивності міграційної рухливості населення області. Проблемою Одещини є нелегальна імміграція, яка призводить до ускладнення етнічної, релігійної структури, ускладнює криміногенну ситуацію в регіоні. Негативні соціально-економічні наслідки для регіону в майбутньому будуть мати значні втрати людського потенціалу (категорії: працездатні, високоосвічені та висококваліфіковані кадри, молодь, чоловіки) у зовнішній міграції.

Перспективи подальших досліджень Найменш дослідженим є явище рееміграції, яке на сьогодні відзначається в міграційному обміні з окремими країнами, зокрема, з Російською Федерацією, Німеччиною, Ізраїлем.

Список використаної літератури:

1. Загородній В.В., Гриню Т.А., Гордійчук В.В. Демогеографічні процеси в Україні і роль зовнішніх міграцій у перспективах розвитку життєдіяльності держави /Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. наук. праць. В 4-х т. – К.: ВЛГ Обрії, 2004. – Т.2 – С.146-147.
2. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів. – К.: „АртЕк”, 1997. – С. 231-251.
3. Статистичний щорічник Одеської області за 2003 рік. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2004. – 360 с.
4. Хомра А.У. Миграция населения: Вопросы теории, методики исследования. – Киев, 1979.

Богадьорова Л.М.
Херсонський державний університет

**ОСОБЛИВОСТІ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ
ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Виявлено особливості розвитку особистих господарств населення, їх продуктивність і специфіка діяльності в сучасних умовах. Розглядаються фактори, які визначають характер функціонування, спеціалізацію й територіальну організацію особистих господарств населення в Херсонській області.

Наукові дослідження

Выявлены особенности развития личных хозяйств населения, их продуктивность и специфика деятельности в современных условиях. Рассматриваются факторы, которые определяют характер функционирования, специализацию и территориальную организацию личных хозяйств населения в Херсонской области.

The peculiarities of the individual farms development, their productivity and modern activity specifications have been revealed. Factors determining functional character of specialization and territorial organization of the individual farms in the Kherson region are being considered.

На сучасному етапі незаперечним є той факт, що за роки аграрних трансформації в Україні була зафіксована ціла низка негативних тенденцій у землекористуванні та сільськогосподарському виробництві країни в цілому. До таких тенденцій можна віднести: зниження продуктивності рослинництва, різке скорочення поголів'я тварин, загострення екологічної ситуації в сфері землекористування тощо. Проте проведені економістами-аграрниками дослідження щодо порівняльної оцінки продуктивності особистих господарств населення (ОГН) [1,4] свідчать, що ці господарства, маючи порівняно із сільгоспідприємствами мізерні масштаби за земельною площею та кількістю утримуваних тварин і виконуючи майже всі сільськогосподарські роботи вручну (винятками є окремі види робіт, найчастіше - це оранка ділянок), досягають вищих показників урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин. Така ситуація зумовлює необхідність більш детального дослідження особливостей і факторів розвитку ОГН в сучасних умовах, зокрема, виявлення специфіки діяльності ОГН щодо умов конкретного регіону.

Зважаючи на зазначене, метою даного дослідження став аналіз факторів, які визначають характер функціонування, спеціалізацію й територіальну організацію особистих господарств населення в Херсонській області.

Звичайно, негативні тенденції щодо розвитку сільськогосподарського виробництва характерні як для господарств суспільного, так і для господарств приватного сектору, зокрема особистих господарств. Проте встановлено, що основним фактором зниження продуктивності рослинництва в господарствах населення за роки аграрних трансформацій був структурний, зокрема, погіршення (з позицій продуктивності) структури посівів на орних землях, а також багаторічних плодово-ягідних насаджень. Зниження питомої продуктивності рослинництва в цих господарствах у результаті погіршення структури землекористування зумовлене на 75%, а падінням урожайності сільськогосподарських культур - на 25%. Слід зазначити, що в господарствах населення знижувалася врожайність лише сільськогосподарських культур, вирощуваних на орних землях. Продуктивність багаторічних плодово-ягідних насаджень, навпаки, зростала [4].

Натомість у сільськогосподарських підприємствах основною причиною падіння продуктивності рослинництва було зниження врожайності сільськогосподарських культур. Цим фактором зумовлено майже дві третини зниження питомої продуктивності рослинництва, а структурним фактором дещо більше однієї третини

Розвиток тваринництва за роки аграрних трансформацій як у господарствах населення, так і в сільгоспідприємствах мав негативну тенденцію. За свідченням

Наукові дослідження

Онищенко О.М. у сільгоспідприємствах різко скоротилося поголів'я продуктивних тварин (від 3 до 12 разів), знизилася їх продуктивність, обсяг виробництва тваринницької продукції зменшився майже в 5 разів. У господарствах населення також скоротилося поголів'я окремих видів тварин, але виробництво тваринницької продукції зменшилося лише на 11 %, а середньодобові прирости ваги великої рогатої худоби і свиней ще у 2000 р. були у 3 рази вищі, ніж у сільськогосподарських підприємствах.

Зазначені тенденції характерні і для території Херсонської області. Так, наприклад, тільки за період 2003-2004 рр. спостерігається зростання значення господарств населення в структурі виробництва продукції тваринництва. Не дивлячись на нестачу кормів, що спостерігалась внаслідок незначного врожаю 2003 року, господарства населення знизили чисельність худоби та птиці на значно менші показники, ніж сільськогосподарські підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Чисельність та скорочення чисельності худоби та птиці в усіх категоріях господарств Херсонської області (тис. голів) (2004 до 2003 року)

	Усі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2003 рік	2004 рік		2003 рік	2004 рік		2003 рік	2004 рік	
		Скорочення	2004 рік до 2003 у %		Скорочення	2004 рік до 2003 у %		Скорочення	2004 рік до 2003 у %
Велика рогата худоба	232,5	32,1	87,9	33,7	24,2	58,2	198,8	7,9	96,2
у тому числі корови	108,4	9,1	92,3	11,4	6,7	63	97,0	2,4	97,6
Свині	164,6	117,6	58,3	42,3	37,8	52,8	122,3	79,8	60,5
Вівці, кози	110,0	25,6	81,1	31,5	8,6	78,6	78,5	17,0	82,2
Птиці всіх видів	5351,0	618,8	89,6	513,7	226,6	69,4	4837,3	392,2	92,5

* Розраховано автором за даними Херсонського обласного управління статистики

Зміна частки господарств різних типів в структурі утримання сільськогосподарських тварин по Херсонській області (табл. 2) також свідчить, що в структурі виробництва продукції тваринництва зростає частка господарств населення, які мають вже більше 72% поголів'я в усіх видах тваринництва. Цей взагалі позитивний момент є свідком економічної слабкості сільськогосподарських підприємств, їх вразливості в умовах нестачі кормів. Особливо це стосується свинарства, де частка господарств населення зростає з 74,3% до 90,43%.

Таблиця 2

Частка господарств різних типів в структурі утримання сільськогосподарських тварин

	Усі категорії господарств (тис.голів)		Частка від загальної чисельності у %			
			Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
	2003 рік	2004 рік	2003 рік	2004 рік	2003 рік	2004 рік
Велика рогата худоба	232,5	200,40	14,49	4,74	85,51	95,26
У тому числі корови	108,4	99,30	10,52	4,73	89,48	95,27
Свині	164,6	47,00	25,70	9,57	74,30	90,43
Вівці, кози	110	84,40	28,64	27,13	71,36	72,87
Птиці всіх видів	5351	4732,20	9,60	6,07	90,40	93,93

* Розраховано автором за даними Херсонського обласного управління статистики

Причому зауважимо, що застосовуваний господарствами населення посівний матеріал, як правило, не відзначається високосортністю, а поголів'я тварин - високою породністю. Крім того, дотримуватися сівозмінних вимог їм практично не вдається, мінеральні добрива й засоби захисту рослин від хвороб і шкідників застосовуються епізодично (винятком є хіба що боротьба з колорадським жуком). У сільськогосподарських підприємствах сортова якість насінневого матеріалу, а також породність худоби завжди були набагато вищі, ніж у господарствах населення. До 1990 р. вони загалом дотримувалися науково обґрунтованих сівозмін, широко впроваджували рекомендовані наукою системи застосування мінеральних добрив, захисту рослин від шкідників і хвороб, ветеринарного обслуговування тварин. Переважна більшість сільгоспробіт у рослинництві здійснювалася з використанням високопродуктивних комплексів машин. У тваринництві значну частину робіт також було механізовано.

Зазначимо, що для повного використання потенціалу врожайності вирощуваних сортів рослин і продуктивності порід утримуваних тварин замало виконувати весь перелік рекомендованих наукою агротехнічних і зоотехнічних заходів. Неабияке значення, як відомо, має проведення їх на належному рівні і вчасно. У сільськогосподарських підприємствах не всі ці заходи виконувалися високоякісно і в оптимальні строки. Члени усупільнених господарств, відчужені від результатів своєї праці, нерідко ставилися до виконання сільгоспробіт формально, порушуючи вимоги щодо їх якості і строків проведення. У господарствах населення справи з цим завжди стояли набагато краще.

Безумовно, господарства населення далеко не повністю використовували (і використовують) потенціал урожайності вирощуваних ними сільськогосподарських культур і продуктивності утримуваних тварин. Проте в сільськогосподарських підприємствах значно вищі можливості використовувалися набагато гірше. З цього в жодному разі не випливає висновок, що дрібні

господарства населення взагалі потенційно продуктивніші від великих сільськогосподарських підприємств. І теорією, і світовою практикою незаперечно доведено: продуктивність і ефективність сільськогосподарських структур значною мірою зумовлюються їх розмірами, рівнем концентрації виробництва. Але акцентуємо, що дрібні господарства населення виявилися продуктивнішими, ніж великі колективні й державні сільськогосподарські підприємства внаслідок високої мотивації щодо результатів господарювання.

На нашу думку, найбільш значним фактором мотивації виступають матеріальні фактори, а саме - додаткові доходи від ведення особистого господарства та забезпечення сім'ї продуктами харчування. Велике значення мають і нематеріальні фактори мотивації на працю в особистих господарствах населення, такі як самостійність організації виробництва, вільний графік роботи, можливість працювати в колі родини, організація відпочинку. Ми приєднуємось до думки Комліченко О.О., яка пропонує ділити фактори мотивації до праці в ОГН на дві групи [3, с. 27]:

- 1) матеріальні (пряма залежність оплати праці від її результатів, самозабезпечення продуктами харчування, пільги при сплаті податків, гнучкий графік робочого часу, забезпечення умов для набуття знань та навичок, гарантія праці);
- 2) нематеріальні (самостійність, автономність, відповідальність; організація відпочинку; врахування індивідуальних та вікових особливостей людей).

В процесі дослідження встановлено, що серед основних чинників, які визначають зміни спеціалізації, територіальної організації, відмінностей функціонування ОГН, можна виділити такі:

1. *Зміни територіальної структури сільськогосподарського виробництва.* Зрушення територіальної структури, що відбулися за останні роки, характеризуються зміною контурів і розмірів землеволодіння сільськогосподарських підприємств. Зокрема, відбувся глибокий перерозподіл земель сільськогосподарського призначення між суспільним та приватним секторами. В результаті, збільшилась питома вага земельного фонду у приватній власності, що дозволило особистим господарствам населення значно розширити посівні площі, як взагалі так і під найважливішими сільськогосподарськими культурами чи їх групами. В свою чергу такий структурний перерозподіл, став визначальною причиною збільшення виробництва ОГН сільськогосподарської продукції і перетворення їх в основних виробників деяких її видів.

Розширення земельних угідь у користуванні ОГН, призвело, в свою чергу, до помітного збільшення в них поголів'я тварин. При цьому, сільські родини, що навіть в складних умовах намагаються мати за давньою традицією корову, пішли шляхом збільшення поголів'я корів. Подібна тенденція проявляється також у свинарстві – ця галузь все більше переходить у приватний сектор, який вже став основним виробником свинини і міцно утримує цю тенденцію.

2. *Споживчий фактор (кон'юнктура ринку).* Значною мірою визначає не тільки спеціалізацію ОГН, але і рівень товарності, і, відповідно, територіальну організацію ОГН. Так, в приміських зонах створюються умови для формування приміського агропромислового територіального виробництва, яке спрямоване на задоволення потреб в продуктах харчування міського населення. При цьому визначальну роль у діяльності приміських АПК відіграють саме особисті

Наукові дослідження

господарства, адже вони найшвидше реагують на зміни попиту, дефіцит тих чи інших товарів тощо. До того ж, як правило, саме в ОГН виробляють ті види продукції, які нерентабельно виробляти у суспільному секторі внаслідок великих витрат ручної праці або низької товарності.

3. Система розселення є досить вагомим чинником формування структури та спеціалізації ОГН. Так, наприклад, в зоні концентрації великих міст зосереджені ОГН, які зорієнтовані на реалізацію продукції сільського господарства на міських ринках, невеликими партіями. Навпаки, на периферії міських систем розселення формуються ОГН, спеціалізація і структура землекористування яких більшою мірою нагадує спеціалізовані селянські (фермерські господарства). Додамо, що система розселення значною мірою впливає і на спеціалізацію ОГН. Так, наприклад, проведені дослідження встановили високий рівень залежності між густиною населення і спеціалізацією ОГН на вирощуванні овочевих культур (табл. 3)

Таблиця 3.

Територіальна локалізація овочевих культур та густина населення в межах Херсонської області

Адміністративно-територіальні одиниці	Коефіцієнт територіальної локалізації овочевих культур	Густина населення	
		чол./км ²	у логарифмічній шкалі
Бериславський	0,56	32,53	1,51
Білозерський	1,38	44,58	1,65
Великолепетиський	0,59	20,8	1,32
Великоолександрівський	0,46	20,36	1,31
Верхньорогачицький	0,26	15,63	1,19
Високопільський	0,53	25,62	1,41
Генічеський	1,33	22,03	1,34
Голопристанський	1,42	18,94	1,28
Горностаївський	0,43	21,68	1,34
Іванівський	0,23	16,1	1,21
Каланчацький	1,1	28,32	1,45
Каховський	0,53	53,09	1,73
Н.Сірогозький	0,39	16,4	1,21
Н.Воронцовський	1,11	24,99	1,40
Новотроїцький	1,42	18,77	1,27
Скадовський	1,46	34,27	1,53
Цюрупинський	2,79	41,08	1,61
Чаплинський	0,95	23,4	1,37
м. Херсон	8,31	851,67	2,93
м. Нова Каховка	4,06	338,47	2,53
Коефіцієнт кореляції		0,94	

* Розраховано автором за даними Херсонського обласного управління статистики

Наукові дослідження

Графічне зображення залежності (рис. 1) дозволило визначити закономірність змін спеціалізації ОГН на овочевих культурах відповідно до змін густоти населення.

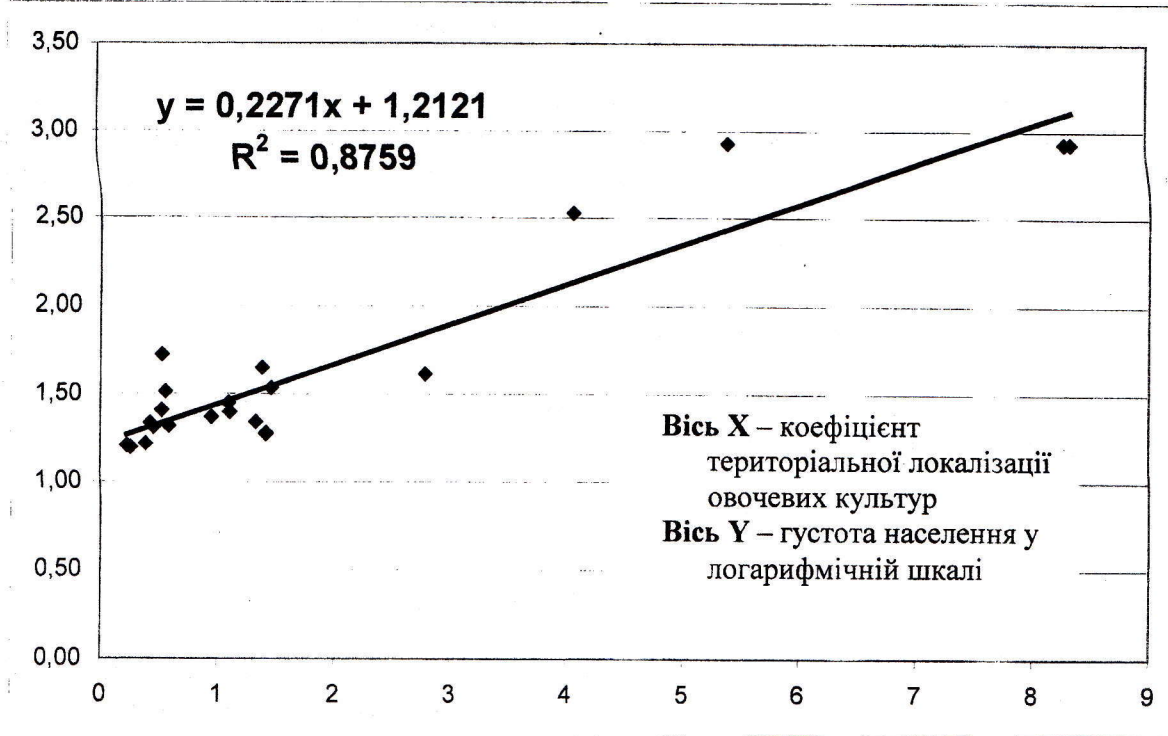

Рис. 1 Залежність між коефіцієнтом територіальної локалізації овочевих культур та густиною населення в межах Херсонської області

4. Структурні зрушення у територіальній спеціалізації сільськогосподарства. Зміни територіальної спеціалізації сільськогосподарського виробництва (переважно рослинницької ланки), сировинних зон, переробних підприємств, територіальних зв'язків по переміщенню сільськогосподарської сировини відчутно впливають на розвиток і функціонування ОГН, формування їх територіальної структури [2].

Зазначимо, що як правило найбільшою мірою диференціюють аграрне виробництво і виступають найбільшим обмеженням структурних змін просторові відмінності природних аграрних ресурсів території того або іншого регіону. У регіонах, де відсутні оптимальні агрокліматичні умови виробництва для тих, або інших сільськогосподарських культур, налагодити їх товарне виробництво неможливо. Тому вважається, що саме природні властивості агресурсного потенціалу мають істотний вплив на формування диференціальної ренти у сільському господарстві, отже, й на структуру доходів сільськогосподарських виробників.

Разом з тим, в процесі проведених досліджень встановлено, що територіальна організація більшості ОГН детермінована природно-екологічними умовами лише опосередковано, а провідне значення для її формування мають соціально-економічні фактори (близькість до міста, густина населення в регіоні, попит на певну продукцію тощо). Більшою мірою вплив природних чинників відчувається в ОГН, які знаходяться в районах з невеликим попитом на їх продукцію (розташовані, як правило, поза межами впливу міських агломерацій) та

Наукові дослідження

незначною меліорованістю земель. В таких господарствах спеціалізація і тип господарювання близькі до спеціалізації сільгоспідприємств.

Список використаної літератури:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 601 с.
2. Балабанов Г.В., Кавецький І.Й, Качаєв Ю.Д. та ін. Трансформація територіальної організації господарства України // Укр. геогр. журнал. – 2001. – № 3. – С. 81-89
3. Комліченко О.О. Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування особистих господарств населення. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 118 с.
4. Онищенко О.М Порівняльна оцінка продуктивності господарств населення // Економіка України. – 2003. – №3 – С. 59-67

Петр Халуца
Кафедра географії педагогічного факультету університету ім. Макарика
в Брно, Республіка Чехія

НАСЕЛЕННЯ ЧЕХІЇ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО І ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ

1. Демографічний розвиток в країнах Бідного Півдня і Багатої Півночі.

До головних проблем, на які в цьому столітті треба звертати увагу, належить діаметрально протилежний демографічний розвиток в країнах, так званої, Багатої Півночі і Бідного Півдня.

Таблиця 1
Смертність немовлят у вибраних країнах в 2003 р.
(кількість померлих немовлят до 1 року на 1000 живих народжених)

Чехія	4
Німеччина	4
Японія	4
ЄС	5
Румунія	16
Аргентина	16
Болгарія	21
Китай	25
Ботсвана	70
Камбоджа	74

Джерело: <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/as.html>

В планетарних масштабах в результаті того, що постійно недостатньо використовуються ресурси робочої сили і надмірно використовуються природні